

Kálmán C. György

Zürzavar és kora bánat

Bán Zoltán András nem kérdezték, engem aztán végképp senki, még Bán Zoltán András sem (pedig igen jóban vagyunk) a frankfurti könyvvásáron történő magyar részvétel sikerének esélyeiről. Ami engem illet, mindenki, aki nem kérdezett, igen jól tette: semmiféle rálátásom nincs a szervezés folyamataira, nem ismerem a közeget magát sem, így csakis arra szorítkozhatom, hogy Bán Zoltán András elemzésére (*A magyar határ, Nappali ház, 1998/2*) reflektálok, számos problémát ki is hagyva.

A „semmiféle siker” kifejezés, ha jól számoltam, háromszor fordul elő a rövid szövegben (később ezt minősíti maga a szerző „pesszimista frankfurti jóslatnak”). Én kicsit óvatosabb volnék e tekintetben, bár Bán Zoltán András fölényesen ismeri a német nyelvterületet. Egyfelől határozottan leszögezi, hogy „semmiféle sikert” nem fog elérni a magyar irodalom Frankfurtban, s ezt később maga módosítja, amikor Nádasnak, Esterháznak és Kertésznek (továbbá Dalosnak, Eörsinek, Konrádnak és Krasznahorkainak) mégiscsak sikert jósol. Vagyis kétféle sikerről beszél: siker az, ha minél több magyar szerzőt megismer a német olvasóközönség, kedvező bírálatok jelennek meg róluk, könyveiket meglehetősen példányszámban kinyomják és eladják; másfelől siker az, ha „a legújabb magyar kánon” jelenik meg a német nyelvterületen, vagyis ha *sikeresen* vivődik át az az értékrend, amelyet Bán Zoltán András a magáénak tud, a másik kultúrába.

(Hozzátehetnénk még egy szempontot, hogy tudniillik a magyar szerzők ismertsége a nyelvterület nagyságához képest mégiscsak elenyésző lesz, így akár a „kanonikus”, akár a szerző értékrendjében alacsonyabb helyen álló irodalmat nézzük, a sikertelenség nagyjából eleve biztos.) Tehát az a siker, amit (mégiscsak) jósol, az nem ínyére való, *számára* az nem siker. Az volna a siker, ha a magyar irodalomról alkotott német kép megváltozna (mert – talán – Tart, Tandorit, Bodort és a magyar költészetet látna szívesen sikeresnek).

Nos, nem ártott volna ezt a két (vagy három) sikerfogalmat gondosan különválasztani, így az érvelés kevésbé tetszene ellentmondásosnak, és világosabb volna, mire is fut ki. Bán Zoltán András egyrészt valóban a frankfurti könyvvásáron várható sikerekről beszél, másrészt viszont a vásár *űrűgyn* beszámol arról, hogy hogyan látja ő a magyar irodalom terepét, s nem fukarkodik a minősítésekkel. Noha ízlésem, azt hiszem, sok elemében hasonló a Bán Zoltán Andráséhoz, engem zavar, ahogyan fel- és leminősít (érvelés nélkül, adottnak, tudottnak véve saját előfeltevéseit) jeles (vagy kevésbé jeles) írókat. Nem világos például számomra, hogy mennyire vegyem komolyan a szöveg olyan fordulatait, amelyek leginkább a 60-as évek irodalomkritikai diskurzusának szókincsére emlékeztetnek. Hogy például Eörsi István és Dalos György „elsősorban politikai-ideológiai szerzők” volnának; vagy hogy másutt „Tar Sándor lázas realizmusáról” esik szó. Mindkét esetben csakis gesztusról lehet szó (az elutasításáról és a nagyrebecsüléséről), máskülönben teljesen tartalmatlan szóvirág mindkettő. (Bán Zoltán András, a kiváló gyakorló kritikus egyébként azt is pontosan tudhatja, hogy a Dalosnak és Eörsinek tulajdonított „igen szerény művészi képességek” azért inkább másokra jellemzőek [ne soroljam!], vagy ha mégis őket tekinti az értékrend aljának, akkor másokat nem tudom, hová tenne.)

Kissé kusza előttem a szöveg modalitása. Találhatók a fentiekhez hasonló nagyon egyértelmű, nagyon kategorikus minősítések (Bodorról, Tandoriról az egyik oldalon, Konrádról a másikon), holott a szerző azt bizonygatja (két-szer is kénytelen tisztázni ezt), hogy egyedül a német olvasóközönség várható reakcióit veszi számba. Egyfelől tehát (állítólag) szenttelen leírás, másfelől szenvedélyes értékelés. S milyen szempontból? Csak a képzetes német olvasó hangját halljuk-e vajon, amikor arról esik szó, hogy Kukorelly „prózája nem elég érdekes német szemmel”, s ugyan kiét, amikor Eörsi, Dalos, Konrád németországi sikereiről? Miért tudjuk meg, hogy kiket szeret és kiket nem Bán Zoltán András, s ha már bizonyos szerzőkről ezt megtudjuk, miért nem mindenkiről?

Bán Zoltán András Dalos-, Eörsi-, Konrád- vagy Krasznahorkai-értelmezése bizonyára külön vitát érdemelne. Könnyen lehet, hogy igaza van, de ehhez megvitatható érvek előtárására volna szükség. Kétségtelen, hogy eddig nemigen bolygatta senki azt a kérdést, hogy vajon az említett szerzők közül az első három mennyiben közzönheti politikai szerepvállalásának, publicisztikai tevékenységének *irodalmi* sikereit (ittthon, de főként külföldön). A kérdés felvetésének érvényességét itt, ebben a szöveg-

ben azonban jócskán lerontja az, hogy Bán Zoltán András túlságosan gyakran áll elénk (bizonyára szándéktalanul s talán öntudatlanul) a kinyilatkoztató pózába merevedve, azéba, aki pontosan ismeri az értékrendet, a kánont, a nagyság és kicsinység ismérveit, aki (hol mint az egyszerű német olvasó szószólója, hol mint jeles magyar kritikus) mindenkit tökéletesen el tud helyezni a magyar irodalom rekeszeiben.

De maradjunk a sikernél. A szerző maga írja, hogy „a siker mindenkor irracionális és megjósolhatatlan”, ami persze igaz, de korunkban fejlett technikák vannak arra, hogy mégis segítsenek előidézésében. Lehet jó reklámot csinálni, úgy tudom, Németországban a felolvasóestek még divatban vannak, értő kritikusokat kell találni, s mindenekelőtt jó fordítókat: éppen erre volna való a frankfurti vásár. Én persze nem tudom, hogy Frankfurtban minek lesz sikere és hogyan, s azt sem, hogy mit tehet bárki ez ügyben. Az a mondat, hogy „Ezt nem értik a németek, és nem is fogják megérteni soha, legföljebb kuriózumként tartják majd számon”, bármelyik magyar szerzőről leírható. A magyar irodalom a magyar kultúra része: a németek más kultúrából jönnek, másként olvassák, mint mi. Meg más nyelven is. Bán Zoltán András ezt pontosan tudja, Borges nyomán egészen egyértelműen le is írja. Akkor viszont nem értem, mire az elkeseredett, olykor apokaliptikus, máskor ironikus hang. A németek vagy orvosolhatatlanul értetlenek (szeretik Dalost, Eörsit, Konrádot, nem „fogják” Tart, Kukorellyt, Mártont, Tandorit), vagy (ki tudja?) nekik van igazuk (a saját szempontjukból, de az nekünk tökmindegy). Bán Zoltán András konklúziója tökéletesen igaz: tényleg nem szellemi törpeségünket bizonyítja, ha elmarad a frankfurti siker (s tegyük hozzá, a németekét sem). De akkor hol a probléma? Mi a baj?

Teljesen egyetértek Bán Zoltán Andrásal, ha azt fájjalja, hogy a magyar költészet mai nagyjai és a mai magyar próza kiemelkedő egyéniségei nem fognak sikert aratni. De talán ezzel aligha lehet mit kezdeni (mert a németek *nem is érthetik* a magyar költészetet és a magyar próza egy részét). Mivel a vásár szervezésének, előkészítésének körülményeit nem ismerem, elképzelhető, hogy a nálam tájékozottabb Bán Zoltán András kifakadásai arra vonatkoznak, hogy a kiemelkedő magyar költők és prózaírók egy része nem kap kellő támogatást, szerepet, reklámot a vásáron és előtte. Ha ez így van, ismét teljesen igazat adok neki.

Ehhez képest viszont Bán Zoltán András írása elején és végén időt és teret szakít az államhivatalnoki butaság ostorozására, s amit Claudia Korenke szavairól ír, azzal

semmi vitám. De azt már nem tudom, mi volna, ha, mondjuk, tényleg Tandori lenne Mister Magyarország. Szerintem Bán Zoltán András (hozzám hasonlóan) viszolyogna attól a gondolattól, hogy a nagyszerű költő a díszpinty-bohóc-orákulum hármasszerepében villogjon a képernyőkön, újság-címlapokon és élőben. (A szövegek megértése ettől nemigen mélyülne, attól tartok.) Úgy tetszik, Bán Zoltán András számára elfogadhatatlannak a hivatalnoki keretek, kirohan az állami beleszólás, a bürokraták ellen, de valahogyan mégis ezek segítségét várja a magyar irodalom (például Tandori) valódi bemutatásához. A frankfurti könyvvásár – vásár, s ezért részint nyilván vásári (a szónak abban az értelmében, hogy bizony némi ízléstelenség, harsányság, exhibicionizmus is bele kell, hogy férjen), részint meg (megint csak:) vásári (a szónak abban az értelmében, hogy venni és eladni kell és lehet, üzlet, reklám van és marketing, ami kapós, azt hadd vigyék). Biztos, hogy nem lesz kifinomult ítések halk duruzsolása, a legnagyobb értékek diszkrét felmutatása, a világi hívságoktól érintetlen, átszellemült áhítat. A kultúra terjesztése pénz, hivatal, ha tetszik, bürokrácia, meg „állami stupiditás” (másutt a szövegben: „állami butaság”). Ami vagy jól sül el, vagy rosszul. Persze, rosszak a tapasztalataink: de Bán Zoltán András sem hiheti, hogy a vásárba sok pénzt pumpáló államot és az ő hivatalnokait meg lehetne kerülni.

Mi tehát a helyzet? A hülye magyar hivatalnokok Eörsit támogatják Bodorral szemben, mert az előbbi jól érthető Némethonban, az utóbbi meg nem, s ők lemondanak „a legújabb magyar kánon” képviselőtől? Ahelyett, hogy tüzzel-vassal Tart, Tandorit, Závadát és Darvasit nyomatná? Akiknek a megértetése Bán Zoltán András szerint is eleve reménytelen vállalkozás? Eleve vesztett ügyért küldjük-e heroikus küzdelembe a kultúrdiplomáciát? Vagy mindegy? A sikertelenség ügyis biztos? Vagy reméljük-e, hogy a jól eladható nevek oldalvívén az „egzotikus magyar ügyek” is bekerülnek a vásárba? A válaszokban én is bizonytalan vagyok. Mindenesetre Bán Zoltán Andrásnak inkább ezeket a kérdéseket kellett volna megfogalmaznia.